

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

К. Карасьова, Інститут психології

імені Г. С. Костюка

НАПН України

АНОТАЦІЇ

В статті розглядаються основні підходи до вирішення питань розвитку дитячої гри у науковій спадщині В. Котирло. Також розглянуто деякі сучасні дослідження можливостей сюжетно-рольової гри у процесі особистісного розвитку дошкільників.

Ключові слова: провідний вид діяльності, ігрова діяльність, сюжетно-рольова гра, соціально-рольовий простір, ігрова взаємодія.

К. Карасёва

ИССЛЕДОВАНИЯ ВОПРОСОВ РАЗВИТИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ.

В статье рассматриваются основные подходы решения вопросов развития детской игры в научном наследии В. Котирло. Также рассматриваются некоторые современные исследования возможностей сюжетно-ролевой игры в процессе личностного развития дошкольников.

Ключевые слова: ведущий вид деятельности, игровая деятельность, сюжетно-ролевая игра, социально-ролевое пространство, игровое взаимодействие.

К. Karasyova

RESEARCH OF QUESTIONS OF DEVELOPMENT OF PLAYING ACTIVITY OF UNDER-FIVES IS IN DOMESTIC PSYCHOLOGY.

In the article the basic going is examined near the decision of questions of development of child's game in a scientific inheritance V. Kotirlo. Some modern researches of possibilities of syuzhetno-rolevoy game are also considered in the process of personality development of under-fives.

Key words: *leading type of activity, playing activity, syuzhetno-roleva game, socially-role space , playing co-operation.*

Актуальність. Питання місця гри в розвитку дитини вивчалось ще з часів Платона, який говорив про необхідність створення умов для спільних ігор дітей від 3-х до 6-ти років. Він наголошував, що природність дитячої гри проявляється в тому, що вони самостійні й створюються за бажанням самих дітей. Платон вважав дитячі ігри необхідними для виникнення бажання в малюків спілкуватися з іншими дітьми.

У працях відомого дитячого психолога Віри Кіндратівни Котирло відзначалось, що дорослим необхідно дати грі право на існування для того, щоб дитина успішно засвоїла соціально-рольовий простір, розширила свою соціальну компетентність; зберегла фізичне та психологічне здоров'я.

В. Котирло, досліджуючи дитячу гру, спиралась на діяльнісну концепцію особистісного розвитку дитини та пов'язувала його із виникненням та формуванням у дошкільному дитинстві таких видів діяльності як гра, праця, навчання. За їх допомогою, наголошувала вчена, діти включаються у «взаємовідносини з об'єктивною дійсністю»; пізнають навколишній світ; засвоюють культурно-історичні надбання суспільства; навчаються активно діяти і творити. Отже, розвиток діяльнісної сфери дитини відбувається поступово згідно вікових закономірностей її розвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури. З погляду вікової психології критерії вікової класифікації визначаються насамперед конкретно-історичними, соціально-економічними умовами виховання й розвитку, які співвідносяться з різними видами діяльності. Критерії класифікації співвідносяться також з віковою фізіологією, дозріванням психічних функцій, які визначають сам розвиток і принципи навчання [1; 6; 7; 8; 9].

Вікова періодизація кожної окремої людини залежить від умов її розвитку, особливостей дозрівання морфологічних структур, відповідальних за розвиток, а також від внутрішньої позиції самої людини, що визначає розвиток на пізніших етапах онтогенезу. Для кожного віку існує своя специфічна соціальна ситуація [8], свої «провідні психічні функції» [1; 6] і своя провідна діяльність [6; 9]. Співвідношення зовнішніх соціальних умов і внутрішніх умов дозрівання вищих психічних функцій визначає загальний рух розвитку. На кожному віковому етапі виявляється вибіркова чутливість, сприйнятливність до зовнішніх впливів (сензитивність) [1]. Л. Виготський надавав сензитивним періодам визначального значення, вважаючи, що передчасне або запізнє стосовно певного періоду навчання виявляється недостатньо ефективним. Об'єктивні, історично зумовлені реальності існування людини по-своєму впливають на неї на різних етапах онтогенезу залежно від того, через які раніше розвинені психічні функції відбувається їх переломлення. При цьому дитина запозичує тільки те, що їй підходить, і проходить повз те, що перевищує рівень її мислення. І не можливо нехтувати тим фактом, що у дошкільному дитинстві видом діяльності, який веде за собою розвиток дитини – є сюжетно-рольова гра. Тому *мета статті* полягає у висвітленні основних підходів до вирішення питань розвитку дитячої гри у науковій спадщині В. Котирло, визначенні можливостей сюжетно-рольової гри у процесі особистісного розвитку дошкільників.

У роботах Віри Кіндратівни присвячених дитячим видам діяльності розкрито такі основні питання [4, с. 3]:

– місце гри, праці та навчання в житті дошкільника;

- характеристика зазначених видів діяльності на ранніх етапах розвитку малюка;
- вплив гри, праці та навчання на психічний розвиток вихованців;
- умови правильної організації дитячої діяльності на різних вікових етапах розвитку дитини.

Особливого значення вчена надавала питанню розвитку творчої гри дошкільників та наголошувала, що саме оточуюча дитину дійсність впливає на рольову гру. Вирішення цього питання підводило її до з'ясування справжньої природи рольової гри, змісту дитячих ролей. В. Котирло наголошувала, що „рольова, сюжетна гра дошкільників – це їх творча, самостійна, серйозна діяльність, радісна та приємна для них” [4, с. 18], адже в ній розвиваються та проявляються такі новоутворення дошкільного дитинства, як розвиток знаково-символічної функції, активної уяви; засвоєння структури самостійного виду діяльності; привласнення суспільної поведінки та опанування норм партнерської взаємодії; становлення елементів довільної поведінки, у процесі поступового оволодіння вмінням підпорядковувати свої бажання логіці сюжету та вимогам ігрових правил. Усе це дає дитині змогу навчитися самостійно планувати, виконувати і контролювати власну діяльність.

В. Котирло стверджувала, що беручи на себе суспільні та трудові функції дорослих у рольовій грі, діти відтворюють їх життя та працю, стосунки між ними. У грі вони живуть життям дорослих, але в особливих, ігрових умовах. Найхарактернішими умовами дитячої гри В. Котирло визначала наявність ролі, а також використання різних ігрових предметів. Особливого значення у грі, на думку Віри Кіндратівни, набувають предмети-замінники, які дитина використовує в ігровій ситуації та наділяє їх якостями необхідними їй для виконання ігрової ролі [4, с. 14].

Віра Кіндратівна підкреслювала, що дитина, яка не грає, перестає бути дитиною. І якщо зробити екскурс у минуле й простежити на прикладі розвитку іграшки історію людства. Зрозумілим стає той факт, що розвиток суспільства

та новітніх технологій завжди був пов'язаний з ускладненням іграшки та появою нових форм дитячої гри. Незаперечно сприймається вислів, що чим вищий щабель розвитку цивілізації, то складніша стає іграшка й більш розвинута ігрова діяльність дитини [3], яка завжди була джерелом культури. І щоб відповісти на запитання, за яких же умов і у зв'язку з якими потребами суспільства виникає рольова гра В. Котирло, спираючись на дослідження провідних науковців, розкрила основні характеристики дитячої гри [4, с. 18]:

- соціальна за своєю природою, походженням та змістом;
- особлива, індивідуальна форма життя дитини в суспільстві;
- являє таку діяльність, у якій діти виконують ролі дорослих і в ігрових умовах відтворюють їх життя, працю та стосунки між ними;
- діяльність у якій дошкільник задовольняє свою потребу в спілкуванні з дорослими, у спільному з ними житті.

Отже, Віра Кіндратівна дійшла висновку, що: у творчих іграх, соціальних за своєю природою, походженням і змістом, діти самостійно відтворюють світ дорослих; ігрова ситуація дає змогу дитині в умовній формі увійти у привабливий світ дорослих і діяти в ньому відповідно до своїх бажань; у процесі гри діти вступають у реальні та ігрові стосунки, поступово засвоюють правила партнерської взаємодії, морально-етичні норми поведінки, здобувають соціальний досвід; прояв необхідних ігрових якостей (ввічливості, витримки, відповідальності тощо) сприяє формуванню якостей особистості.

Виклад основного матеріалу статті. Сьогодні науковці продовжують дослідження питань розвитку ігрової діяльності у дошкільному дитинстві. Одним з послідовників впровадження ідей Віри Кіндратівни у практику дошкільної освіти залишається лабораторія психології дошкільника Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Необхідно звернути увагу на те, що сучасне дослідження дитячої гри виявило байдуже ставлення дорослих до використання гри як потужного

розвиваючого засобу в дошкільному віці. Тому в процесі виховання дитини задовольняються запити батьків, учителів, соціуму і не звертається увага на те, чого хочуть діти, про що вони мріють, чим пишаються, з ким товаришують. Але розвиток психіки людини нерозривно пов'язують з виникненням і становленням її свідомості та особистості у провідних видах діяльності. Немовля навчається реагувати на близьких дорослих у процесі емоційної діяльності, потім у процесі комунікативної діяльності з батьками малюк навчається взаємодіяти і предметним світом; поступово трирічна дитина звертає увагу на своїх однолітків та починає опановувати дивовижний світ творчої гри; далі в шкільному віці в процесі навчальної діяльності дитина отримує знання, уміння й навички; досягаючи підліткового віку, засвоює соціальні норми поведінки й визначає своє місце в соціумі; у юнацькому віці людина обирає та опановує професію для успішного входження в трудову діяльність і т. ін [5].

Тобто завданням дитячих психологів є поширення знань серед батьків та педагогічних працівників про те, що перехід від однієї стадії розвитку до іншої характеризується зміною виду діяльності, на кожному віковому етапі людина опановує відповідний вид діяльності, у якому відбувається диференціація наступних видів діяльності, формування та ускладнення психічних процесів, особистісне зростання людини [1]. Необхідно уважно придивитись до дитини, коли вона зосереджено грає, і побачити, як гармонійно вплітаються в сюжет гри знання, які вона отримала в процесі навчання. У грі малюк швидко знайде червону, зелену або жовту машинку; розрізнить легковий, вантажний, пожежний транспорт; пояснить його функціональні властивості: легкові машини перевозять пасажирів, вантажні авто – цеглу, зерно, меблі тощо, швидка допомога – допомагає хворим людям.

Також необхідно звернути у вагу на те, що сила впливу батьківського прикладу залежить від стосунків, емоційних контактів, які склалися між старшим і молодшим поколіннями. Якщо в сім'ї панує деспотизм, нав'язування батьком і матір'ю своєї волі й думки без урахування інтересів дітей, то установка на наслідування суттєво послаблюється. І навпаки, готовність до

сприйняття зразка реалізується більшою мірою, якщо спілкування з дітьми будується на основі доброти, порядності, помилки.

Послідовники Е. Берна Й. Стюарт та В. Джойнс вказували, що людина починає створювати повість свого життя з народження, в чотири роки вже у загальних рисах відомий їй сюжет, у сім років найчастіше повість закінчено, з семи до дванадцяти років вона шліфується та доповнюється деталями, у підлітковому віці переглядається та набуває більш реалістичних рис. Ця повість має початок, середину та кінець, а також свій жанр. Дорослі найчастіше і не усвідомлюють, що живуть за власноруч написаним сценарієм, швидше за все, відтворюють його у своєму житті.

Починаючи з раннього віку батькам обов'язково треба взаємодіяти з дітьми у процесі цікавої для них діяльності, яка вмотивована бажанням дітей діяти разом з дорослим, має цікавий зміст і позитивний результат для них. Гра завжди цікава для малюка, він із радістю включається в ігрову ситуацію, яку пропонує дорослий, та отримує задоволення від неї. Гра не має поняття часу та простору, її не можна виміряти, бо вона розгортається за своїми законами, але спирається на вікові закономірності розвитку. Відомо, що паспортний вік і вік «актуального розвитку» не обов'язково збігаються. Дитина може випереджати, відставати й відповідати паспортному віку. Кожна дитина має свій шлях розвитку, і це варто вважати її індивідуальною особливістю.

Одним з таких законів розвитку дитячої є засвоєння дитиною форм спілкування з однолітками. Процес опанування навичок спілкування з іншими дітьми або допомагає засвоїти малюкам структуру творчої діяльності, або гальмує розвиток самодіяльної гри [2]. Розвиток ігрової діяльності передбачає поетапну передачу дітям ігрових умінь та навичок партнерської взаємодії. Становлення партнерської взаємодії в дошкільному дитинстві розуміється нами як процес розвитку нових форм спілкування, що характеризується переходом від дії до взаємодії, від відчуття до співчуття, від сприйняття до прийняття, від управління до спільного планування.

Отже, первісною комунікативною функцією визначають функцію управління. Так, спочатку дитина навчається керувати діями близьких дорослих для задоволення своїх первісних потреб у їжі, теплі, комфорті. Поступово набуває вміння встановлювати безпосередньо емоційний контакт з батьками, що визначається появою комплексу поживлення.

Наступний етап характеризується тим, що дитина оволодіває прямоходінням та розширюється її взаємодія з навколишнім середовищем. Така взаємодія відбувається за допомогою дорослого й спрямована на отримання нової інформації про предметний світ та пізнання існуючих між предметних зв'язків.

Водночас малюк переймає від батьків досвід спілкування, а також поступово навчається самостійно встановлювати контакт у спільній діяльності з близькими дорослими для задоволення своїх пізнавальних потреб. Зазначимо також, що при засвоєнні форм спілкування з дорослим дошкільник накопичує досвід взаємодії в системі стосунків «дорослий — дитина», яка має соціальну та предметну спрямованість. Така взаємодія з батьками розвиває інтелектуальну та комунікативну активність дитини, що зумовлює появу цікавості в неї до сфери діяльності дорослого.

Отже, складаються передумови розвитку потребово-мотиваційної сфери для зародження самостійного виду діяльності в дошкільному віці, що зумовлюється ситуацією відокремлення себе від дорослого, розвитком «Я»-концепції дитини, усвідомленням себе окремою людиною, дітям.

У процесі такого переходу засвоюється не лише структура діяльності, а й змінюється зміст комунікації. Якщо у ранньому дитинстві провідною функцією, яка задовольняла потреби спілкування, визначалася функція управління, то при спілкуванні з однолітками визначається провідна роль фатичної функції (вміння дитини встановлювати контакт). Процес опанування її починається із засвоєння комунікативних дій, спрямованих на налагодження взаємодії з однолітками в колективних іграх.

Становлення ігрової діяльності на кожному віковому етапі має свої закономірності. Розвиток гри також залежить від того, чи сформовані в дітей навички спільної діяльності. Дитині потрібно не лише усвідомити свій задум, а й зрозуміти задум партнера. У спільній грі виникають ситуації, коли уявлення партнерів про розвиток сюжетної лінії розходяться або учасники гри прагнуть до реалізації ролей, за змістом не пов'язаних між собою. У цьому разі успіх продовження спільної гри залежить від уміння запропонувати партнерові сюжетну подію, що поєднає за змістом ці ролі, або ж добудувати, послідовно продовжити розвиток сюжетної події, що запропонував партнер.

Таким чином, **умовами** збереження дитячої гри визначено:

- включення у систему активної взаємодії з природним та соціальним довкіллям через ігрові та рольові дії, у яких проявляються індивідуальні особливості людини;
- оволодіння соціальним простором через ігрові та реальні стосунки з іншими людьми;
- постійне розширення та зміна навколишнього середовища через зміну та доповнення сюжетних ліній;
- розвиток регулятивної функції поведінки через оволодіння ігровими правилами;
- засвоєння принципів партнерської взаємодії через діалогічне спілкування у сюжетно-рольовій грі;
- залучення до культурологічно-історичних досягнень суспільства через збагачення змістовної сторони гри та системи знаків;
- розвиток загальнолюдських цінностей добра, істини, краси, справедливості, любові через розкриття індивідуальних особливостей кожного гравця.

Отже, можна зробити такі **висновки**, що розвиток ігрової діяльності передбачає поетапну передачу дітям ігрових умінь та навичок партнерської взаємодії, й на кожному етапі роль дорослого визначається потребами дитини. Дорослий повинен пам'ятати, що його допомога не може порушувати природності дитячої гри, має бути опосередкованою. В. Котирло стверджувала, що „Правильне керування дорослих полягає насамперед у збагаченні сюжетів і змісту дитячих ігор. Воно здійснюється, так би мовити, і опосередкованими шляхами (організація екскурсій, прогулянок, читання книжок, розповіді про працю дорослих, про різні професії, стосунки людей) і безпосередньо (підказується сюжет, своєчасно надається нове спрямування гри, в якій фантазія і уявлення дитини вичерпались, тощо)” [4, с. 19].

Проведене у статті дослідження відкриває перспективи **подальшого дослідження проблеми** розвитку дитячої гри. До перспективних напрямків можна віднести: розробку питання успішного оволодіння дитиною соціально-рольовим простором у самодіяльній грі, від якого залежить процес розширення соціальної компетентності дитини, що проявляється у вмінні адаптуватись в умовах постійного розвитку нових динамічних форм існування людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С.62–76.
2. Карасьова К. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк.. світ, 2011. – 128 с. („Бібліотека „Шкільного світу”)– 7,44 др. арк.
3. Клоцц Д.А. Детские игры. Их психологическое и педагогическое значение / Пер. с итал. – М.,1909. – 266 с.
4. Котирло В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника / В. К. Котирло. – К. : Знання, 1968. – 46 с.
5. Котирло В. К. Роль дошкільного виховання в формуванні личности / Котирло В. К., Титаренко Т. М.– К. :Знання, 1977. – 48 с.

6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – 3-е изд. – М.: Издательство Московского университета, 1972. – 573 с.
7. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина : учебник для студ. вузов. – 5-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2000. – 456 с.
8. Петровский А. В. К построению социально-психологической теории коллектива / А. В. Петровский // Вопросы философии. — 1973. — № 12. — С. 18—26.
9. Эльконин Д. Б. Психология игры : монография / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.